

Kirjallisuus on tiettyyn käytettyyn kieleen sidoksissa ja samalla se taiteenlajina kurottaa kielirajojen ulko- tai yläpuolelle, kirjallisuuden tilaan. Jos lähdetään hakemaan kirjallisuuden lukemisen käyttötapoja muuttuvassa maailmassa ja opetuksen kontekstina, juuri tällaisia kysymyksiä sen avulla sopisi pohtia. Kenen tarina, kenen näkökulma, miten kerrottu, kenen kieli ja kenen totuus? Olennaisia kysymyksiä paitsi kirjallisuudelle, myös kirjallisuudenopetukselle.

Kirjoittaja

*Johanna Pentikäinen, FT, AO, yliopistonlehtori,
Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos
(johanna.pentikainen[at]helsinki.fi)*

NORA HÄMÄLÄINEN

Filosofian ja kirjallisuuden rajapintoja tutkimassa

Jukka Mikkonen, & Antti Salminen (toim.): Kirjallisuus ja filosofia – Rinnakkaisuuksia, risteyksiä, ristiriitoja. Tietolipas 237. Helsinki: SKS, 2013. 183 s.

Kirjallisuus ja filosofia – Rinnakkaisuuksia, risteyksiä, ristiriitoja tarjoaa monimuotoisen katsauksen suomalaisten tutkijoiden työhön kirjallisuuden ja filosofian rajamailla. Kirjan aihe, filosofian ja kirjallisuuden vuorovaikutus länsimaisen ajattelun piirissä, on mittaamattoman laaja ja monisäikeinen, joten varsinaisia vuoropuheluita tekstien välille ei juuri pääse syntymään. Kokoelman suurin etu on juuri siinä, miten se pakottaa jokaisen lukijansa ulos omalta mukavuusalueeltaan, kohtaamaan toisenlaisia tapoja hahmottaa kirjallisuuden ja filosofian suhdetta.

Analyttinen kirjallisuudenfilosofia on edustettuna Jukka Mikkosen tekstissä filosofisen kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta ja muodoista sekä Jenni Tyynelän tekstissä lukijan tunteista ja fiktion mahdollisista maailmoista. Molemmat tekstit ovat jokseenkin katsauksenomaisia. Ne pureutuvat fiktion ja todellisuuden suhteeseen ja tuovat esiin filosofisen nykykeskustelun positioita. Miten fiktiivinen kaunokirjallisuus voi opettaa meille jotain oikeasta maailmasta? Miten romaani voi herättää oikeita tunteita, jos tiedämme sen kuvaavan keksittyä maailmaa ja keksittyjä henkilöitä? Keskustelujen lähtökohtana on tietynlainen epäily fiktiota ja taidetta kohtaan: ajatus että taide, verrattuna ennen kaikkea tieteeseen, on toissijainen ja mahdollisesti ongelmallinen maailman ymmärtämisen tapa. Tämänlaiset

kysymyksenasettelut eivät toki ole mielenkiintoa vailla analyttisen nykyfilosofian ulkopuolella, mutta niiden keskeisyys juuri angloamerikkalaisessa kontekstissa näyttäisi liittyvän analyttisen suuntauksen perusolettamukseen filosofiasta ”objektiivisen” tai ”faktuaalisen” maailman tutkijana, luonnontieteiden rinnalla.

Samantyyppinen vastakkainasettelu filosofian ja kirjallisuuden välillä näkyy Joose Järvenkylän artikkelissa, joka Avrum Strollia mukailleen käsittelee Wittgensteinin ”murrettua tyyliä”. Järvenkylän keskustelusta keskeisenä nousee esiin jako ”filosofisen kirjallisuuden” ja ”tieteellisen filosofian” välillä. Siinä missä edellinen epäsuorasti ja kirjallisuuden keinoin ilmaisee filosofisia näkökantoja, on jälkimmäinen suoraa ja argumentoivaa. Wittgensteinin tekstit ovat ”murrettuja” nimenomaan sisällön perusteella. Niissä valotetaan kielenkäyttöön ja ymmärrykseen liittyviä kysymyksiä tavalla, joka esittää meille tutut filosofiset ongelmat uusista näkökulmista. Kuitenkin ”murrettu” tai ”rikottu” teksti on Järvenkylän mukaan juuri filosofista kirjallisuutta, ja siihen liittyy olennaisesti tieteellisen filosofian mahdollisuuden kieltäminen.

Mannermaisesta perinteestä kumpuavissa teksteissä filosofian ja kirjallisuuden suhde on häilyvämpi eikä näyttäydy erityisen ongelmallisena, ehkä siksi, että analyttisen perinteen ”tieteellisen filosofian” tyyli-ihannetta ei täällä samalla tavalla tunnusteta. Maria Valkaman ja Antti Salmisen artikkelissa seuraamme käänteen, katkoksen ja negaation teemoja Hegelin filosofiasa ja Hölderlinin runoudessa, keskittymättä sen kummemmin filosofian ja kirjallisuuden raja-aitoihin. Kuisma Korhosen esseistinen, liukuva ja katkelmainen teksti ”Genet, Hegel, Derrida – tekstuaalisen kohtaamisen voitto absoluuttisesta tiedosta” sukeltaa kohtaamisen tematiikkaan mannermaisessa keskustelussa, häivyttäen omalta osaltaan kirjallisuuden ja filosofian välistä jakoa (myös omalla esimerkillään). Keskiössä on Derridan *Glas*-teos, jossa filosofi lukee Hegeliä ja Jean Genet’tä rinnakkain, luoden samalla itse sekä kokeellista filosofiaa että kokeellista kirjallisuutta. Antti Salminen taas tutkiskelee kahden henkilön kohtaamista: Paul Celanin ja Martin Heideggerin intellektuaalista ystävyyttä ja holokaustin siihen jättämää aatteellista ja henkilökohtaista railoa. Sami Sjöbergin teksti kirjallisuuden rajailmiöstä, ”valkoisesta kirjasta”, käsittelee tyhjää, painamatonta kirjaa, jolla kuitenkin on nimi ja tekijä, modernismin itsetutkiskelun välineenä ja filosofian tekemisen tapana.

Yleisenä huomiona voisin esittää, että filosofian ja kirjallisuuden rajan liudentuminen mannermaiseen ajatteluun kytkeytyvissä keskusteluissa ei suinkaan johda epätarkkuuksiin tai epäselvyyksiin. Pikemminkin se antaa tilaa erilaisten konkreettisten tekstien yksilöllisille, kiinnostaville ja historiallisen kontekstin huomioon ottaville tulkinnoille. Tekstien ja kirjoittajien moninaisuus tulee paremmin esiin, kun abstrakteja tai periaatteellisia erotteluja ei painoteta.

Kaunokirjallisuus tulee konkreettisesti lähelle ennen kaikkia kahdessa tekstissä. Ensimmäinen niistä on Ilmari Kortelaisen ja Sami Simolan kirjoitus, jossa Don DeLillon *Alamaailma*-romaanin luetaan Paul Ricœurin hermeneutiikkaa mukailleen. Teoreettisesti tämä teksti kuuluu kokoelman heikompiin, mutta analyysi DeLillon romaanin katkelmasta painuu mieleen. Toinen kirjallista tekstiä esiin tuova kirjoitus on Heikki Kovalaisen teksti,

jossa Musilin romaanisarjaa *Mies vailla ominaisuuksia* luetaan emersonilaisen ja nietzscheläisen ”uuden etiikan” etsintänä ja ilmaisumuotona. Kovalaisen keskustelu kytkeytyy implisiittisesti angloamerikkalaisessa filosofiassa viime vuosikymmeninä käytyyn kirjallisuus/etiikka-keskusteluun, jossa muun muassa Martha Nussbaum, Cora Diamond ja Stanley Cavell ovat käyttäneet kaunokirjallisuutta osana moraalifilosofian sisäistä metodologista ja sisällöllistä uudelleenarviointia. Etenkin Nussbaum on lukenut Henry Jamesia filosofina samaan tapaan kuin Kovalainen lukee Musilia, vallitsevan paradigman filosofisena kritiikkinä. Kuitenkin päälimmäiseksi keskustelusta jää ainakin minulle halu heittäytyä Musilin ironisen ylivirittyneeseen proosaan, tulkita sitä ja keskustella siitä.

Kokoelman hauska outolintu on lopulta Tere Vadénin essee, joka kysyy, miksi suomalaisen kirjallisuuden ja suomalaisen filosofian välillä ei näytä olevan minkäänlaista suhdetta. Vastaukseksi hän lähtee itse seitsemän veljeksien kanssa suomalaiseen metsään ja tekee siellä käden käänteessä filosofiaa ihmisen, luonnon, yhteiskunnan ja kielen suhteista.

Kirjoittaja

*Nora Hämäläinen, FD, Helsingin yliopisto, HCAS ja filosofi (ruots.)
(nora.hamalainen[at]helsinki.fi)*

SARI SALIN

Satiiria on Suomessakin

Sari Kivistö & H.K. Riikonen: Satiiri Suomessa. Helsinki: SKS, 2012. 509 s.

Sari Kivistön ja H.K. Riikosen vuorottelevana yhteistyönä kirjoittama laaja teos ilmoittaa olevansa suomalaisen satiirin historia. *Satiiri Suomessa* osoittaa, että satiiria on täälläkin harrastettu pitkään ja runsaasti, toisin kuin joskus valitellaan. Teos esittelee suomalaista satiiria 1600-luvun passikilleista ja arkkiveisuista nykykirjallisuuteen. Mukaan mahtuu ivarunoja, näytelmiä, pakinoita ja romaaneja. Aineisto on valtava, kirjava ja linjaton; siksi olisi helppoa luetella, mitä siitä on jätetty pois. Kohdistan huomioni sen sijaan siihen, että *Satiiri Suomessa* haluaa olla erään kirjallisuuden lajin historia, ja pohdin, mitä lajihistoria oikein voisi tai mitä sen pitäisi olla.

Kirjallisuushistoriaa kirjoitetaan usein kronologisesti etenevänä luettelonä, mutta onko lajihistoriaa mielekäästä kirjoittaa saman periaatteen mukaisesti, ilman että eksplikoidaan yleistä lajiteoriaa ja lajikohtaista,